

РОСІЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ: НА МАТЕРІАЛАХ РОСІЙСЬКИХ ДЖЕРЕЛ

У статті йдеться про еволюцію ідеї Російської імперії та її функціонування в нових історичних умовах в СРСР.

Радянська наукова та суспільно-політична думка категорично відкидала спадкоємність і продовження радянської ідеї як ідеї Російської імперії. Більше того, стверджувалося, що Радянський союз, Радянська влада – це зовсім інша держава і зовсім інша влада, а радянський народ є новою соціально-політичною спільнотою – досягненням ідеї соціалізму. Отже, і радянська ідея – це витвір нового часу. Маємо вагомий підстави стверджувати, що російська національна ідея в її радянський період була чи не найкращим втіленням ідеї Російської імперії, яка наповнювалась у цей час дещо новим соціалістичним змістом та існувала як ідея інтернаціональна – комуністична. З іншого боку можна сказати, що це дійсно нова ідея, яка розвивалась в нових умовах, коли світова ідея християнської богоносності російського народу була підмінена ідеєю світової соціально-політичної реформації [1, с. 126]. У своєму розвитку ця ідея еволюціонує від Жовтневого перевороту 1917 року і до смерті Сталіна у 1953 році, і того невеликого часу, коли її надбання наприкінці 50 – 70 років ХХ сторіччя жили і перемагали. Саме у цей час Радянський Союз досяг свого найвищого піднесення. Третій етап розвитку ідеї пов'язаний із приходом до влади Брежнєва та його послідовників: К. Черненка, Ю. Андропова, М. Горбачова та Б. Єльцина. Четвертий період розвитку ідеї розпочинається після 1991 року. Його можна назвати періодом переусвідомлення історичного минулого та формування парадигми майбутньої Росії.

Розглянемо той етап еволюції російської національної ідеї, коли більшість першого ленінського уряду склали євреї. Ми сподіваємось на обізнаність читача у цьому питанні і не доходимо до його тлумачення як «єврейського заговору». Основна причина занепаду імперії знаходилася в ній самій. Майже всі верстви російського народу бажали повалення царського режиму, розуміли, що він уже не відповідає реаліям дня і євреї. У відносинах «Росія і євреї» є чимало як спільних, так і протилежних складових. Настанови, надані Богом Мойсеєм, і учення Ісуса Христа були тою духовною основою, на якій розвивався іудаїзм, російська релігійна філософія і російська національна ідея. Іудаїзм і комунізм мали спільний космополітичний масштаб і сакральний інтернаціональний зміст, який повертав євреїв до табору рівноправних людей, знімаючи з них раніше накладене тавро осілості. Тут не треба плутати етнічну єврейську людність та ототожнювати її з adeptами агресивного талмудизму, які й створили єврейську проблему. Сьогодні ніхто не збирається виправдовувати євреїв за їх корисливість, безбожжя, лихварство, коли дух Пуриму панував в єврейській душі. Серед представників етнічних росіян є теж чимало і безбожників, і лихварів. Відомо, що перед Першою світовою війною євреї практично всюди у світі домоглися рівних прав серед усіх народів Європи, окрім Росії, де відносно них дуже поширеним було образливе слово «жид». Звичайно, усе це далось взнаки. Разом з тим євреї намагалися руками російського народу вирішити власне питання про Сіон [2, с. 218].

Втім тотожність і співпадіння інтересів євреїв і росіян в Росії не були тотальними. Якщо тактично відносно повалення імперії вони були єдині, то у перспективі навпаки вступали у протиріччя щодо досягнення стратегічної мети СРСР і світового єврейства: володіти світом. Мета, яку переслідували етнічні росіяни, спочатку в імперії, а згодом і в СРСР, була така: побудувати соціальний рай на землі. Це заважало євреям у поширенні і утвердженні ідей панування іудаїзму у світі. Про це свідчить процес проти Бухаринсько-Зінов'євського блоку, боротьба із троцькізмом у Радянському Союзі, так звана «справа лікарів» тощо. Ця боротьба активізувалася після обрання Сталіна Генеральним секретарем ЦК ВКП (б), і стала елементом перерозподілу сил у партії. Нового змісту вона набуває після постанови ЦК КПРС «Про боротьбу з сіонізмом».

Нова радянська Росія будувалася під гаслом «нових» людей. У душі розірвання з традиціями минулого, створювалися «нові» ідеали, формувалися «нові» шляхи щодо досягнення « нової » мети. Скрізь було чути «нові» слова про необхідність викорінення залишків монархічного ладу і будівництва «нового» – комуністичного Раю. Знищення усього старого, перш за все дворянства та інтелігенції, було поставлено як офіційне державне завдання і стало справжнім «всеросійським забоем». «Товариші» Едуард у Харкові, Петерс – у Петербурзі і в Москві, Лацис – у Києві, Урицький та інші виконавці знищували сотнями і тисячами ні в чому не винних людей по всій країні. Свідоме ідейно спрямоване фарисейство (масонство вже не відповідало завданню обдурення мас) стало засобом перекручення реальності, внаслідок чого з людей робилися фанати соцбудівництва. Це була пропаганда п'їтьми під гаслом просвітництва, агітація зла під виглядом навчання добру. Вчення і практика комунізму в Росії давали світові жахливу картину брехні та приклад того, до чого призводить перетворення людей у натовп. Зусиллями Леніна, Троцького, Зінов'єва, Луначарського, Дзержинського, Чичеріна та інших комуністів народилася найбільш жахлива зброя сатанізму – тотальний терор проти російського народу.

Перед радянською Росією постала альтернатива вибору: повернутися до традицій імперської Росії або сміливо рушати вперед. Російські дослідники М. Калашніков та С. Кугушев вважають, що імперія могла еволюціонувати у напрямку як білогвардійського руху, так і залишитися країною народної вольниці, без влади взагалі. Переміг більшовицький варіант рушати вперед шляхом остаточного відриву від минулого. Гасло більшовиків про побудову соціалістичного раю на землі співпало із логікою змін, які відбувалися у країні. Це відповідало споконвічному прагненню росіян у такий спосіб виконати свою історичну місію.

Більшовики перемогли, тому що створили образ нової реальності, мали волю, енергію і віру та вдало використали структуру психологічного впливу на народ – партію комуністів [3, с. 202].

Паралельно йшов процес теоретичного усвідомлення духовного вантажу революції, переоцінка перших «досягнень» соцбудівництва, відображених в дійсності. Масовими тиражами друкувалися праці теоретиків соціалізму Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, Троцького, Бухаріна, тих вчених, які підтримували ідеї комуністів.

При цьому деклароване більшовиками право націй на самовизначення щодо майбутнього устрою Радянської держави нехтувалось. Був взятий орієнтир на створення Федерації радянських республік. Соціал-демократ невеликої нації повинен був виступати за добровільне з'єднання націй, як про це стверджував Ленін [4, с. 45]. Федерація і автономізація вважалися перехідною ланкою на шляху злиття націй в єдину централізовану державу – СРСР [5, с. 265]. Аналогічною була позиція КПРС і відносно економічного та культурного майбутнього країни, але під гаслом піднесення культур національних меншин фактично відбувався процес їх денационалізації і русифікації.

Встановлення «раю» на землі йшло за гаслом Леніна: «Чим більше представників буржуазії і духовенства нам вдасться розстріляти, тим краще», і робилося це так, щоб народ на сотні кілометрів бачив і тремтів від жаху [6, с. 172].

Сталінський період розпочався після зміцнення його влади у партії наприкінці 20-х років. За ініціативою Сталіна і під його безпосереднім керівництвом розроблялися перші плани розвитку країни.

Поруч із процесом індустріалізації, колективізації та культурної революції йшла внутрішньопартійна боротьба, знищувалася опозиція в середовищі вищого державного керівництва, розкуркулювалася найбільш працездатна частина селянства. Були репресовані майже всі герої громадянської війни, які б могли претендувати на місце в уряді. Знищувалася інтелігенція, яка не погоджувалася бути під впливом партії, крива коса смерті торкнулась інженерних спеціалістів – представників старої російської інтелігенції і влади, військових тощо. Жертв періоду соціалістичного будівництва виявилось в десятки разів більше, ніж у часи руйнації старої Росії (1917 – 1922 рр.) [6, с. 180].

За висновками сучасних дослідників (перш за все російських) дії Сталіна, зокрема колективізація, культурна революція визнавались як єдино правильні абсолютно раціональні, бо переслідували конкретну мету: здобути гроші для проведення індустріалізації, вивільнення робочих рук для піднесення і розвитку промисловості, що у решті решт повинно було підвищити рівень розвитку сільського господарства. Так чи інакше у країні було відновлено золотий запас імперії, який навіть перевищував його попередню кількість. Держава систематично проводила дії із залучення та використання заощаджень населення: розповсюджувались акції провідних підприємств, проводились внутрішні облігаційні займи, створювалася система державних ощадбанків. Виручені кошти спрямовувались на побудову заводів і фабрик, впровадження наукових досліджень, створення нових галузей народного господарства. Нові технології, нові проекти виникали не тільки внаслідок використання досягнень радянських вчених, їх купували також за кордоном і перш за все в США. За допомогою фірми «Альберт Пан інкорпорейтед» було розроблено перший п'ятирічний план розвитку СРСР на 1928 – 1933 рр. Генрі Форд будував завод «ГАЗ» у Нижньому Новгороді. Магніторський металургійний комбінат проектувала фірма «Макі-компані». Інші фірми збудували заводи у Нижньому Тагілі, Харківський та Сталінградський тракторні заводи. Із залученням іноземних спеціалістів були розроблені унікальні методи розвитку народного господарства: балансовий принцип управління, який враховував не тільки кількість основних продуктів, необхідних для виробництва, але й відповідні ресурси. Внаслідок того країна почала випускати танки, літаки, підводні човни, закладати основи єдиної енергосистеми, створювати умови майбутньої ядерної галузі, ракетобудування, розвивати хімічну промисловість, теоретичну кібернетику. Позбавлена зайвих витрат держава впевнено набувала статусу економічно розвиненої країни. Примус, жах, інтерес і віра тут поєднувалися серед населення. Використовувалися і сили злочинного світу, і революційний ентузіазм народних мас, спрямовані на соціалістичне будівництво. Створилася багатомільйонна армія ГУЛАГУ, освоювалися природні ресурси Північного Сибіру, Далекого Сходу, Камчатки, Уралу. На виробництві впроваджувалися нові диференційовані норми стимулювання і оплати праці, система профосвіти, соціального страхування та охорони здоров'я. Нова реальність здобувала перемогу. З'являлись нові фабрики, застосовувалася нова система політосвіти дорослого населення, нове виховання учнівської молоді.

Дітей за часів Сталіна вважали привілейованим класом, надією майбутньої країни. Сталіну вдалося створити унікальну систему влади, в якій взаємодіяли три блоки: партія, виконавча влада, система Рад та громадських організацій. Технологічним

втіленням ідеалу комуністичного Раю на землі стала нова «радянська культура», власне вона переконувала людей у тому, що радянський світ – це реальність. Зло було поставлено на службу добра. Діяла система штрафів та адміністративних покарань. Наприкінці 30-х років був розгромлений троцькізм, розірвана єдність комуністичного і фінансового інтернаціоналів, усунена протилежність між містом і селом, створено інфраструктуру побуту: будинки культури, бібліотеки. Образ щасливого майбутнього став потужною зброєю творення. Колишній прем'єр Англії У. Черчілль, підкреслюючи роль Сталіна у відновленні Росії, сказав, що він прийняв її з сохою, а залишив з ядерною бомбою [3, с. 291]. Без сумніву Сталіну вдалося здійснити споконвічне прагнення російського народу і побудувати принципово новий світ. Це була перемога цивілізаційної матриці російської національної ідеї на порозі її реконструкції.

Втім побудова основ соціалізму в СРСР передбачала розповсюдження соціалістичних ідей в усьому світі. Важливим аспектом реалізації цього завдання виступала політика ВКП (б) щодо збільшення військової потужності СРСР. Російський дослідник М. Маркуша писав, що починаючи з 1927 р. в СРСР розроблялася модель вдосконалення Червоної Армії. Згідно з рішенням Політбюро ЦК ВКП (б) від 15 липня 1929 р. було затверджено план будівництва збройних сил. За основу була взята ідея П. Богданова (начальник Головного управління військової промисловості 1924 р.) про їх відновлення у процесі громадянського будівництва, щоб ще до війни воно мало військове призначення [7, с. 147]. Так в СРСР було започатковано створення єдиного військово-промислового комплексу. У 1930 р. плани будівництва збройних сил зміщувалися у бік їх збільшення. Збройні сили стали вирішальним аргументом у реалізації геостратегічних завдань СРСР (Пакт Рибентропа-Молотова 1939 р.) і повернення до складу СРСР значної частини територій Російської імперії, які після Першої світової війни були втрачені. У 1939 р. територія СРСР збільшилася за рахунок примусового приєднання Прибалтійських республік: Естонії, Латвії, Литви, частини Фінляндії. Радянський Союз захопив Східну частину Польщі, землі Західної Білорусі, Західної України, Бесарабії. Військові дії СРСР здійснював на Халхін-Голі поблизу озера Хасан в Манчурії [7, с. 146].

Заступник директора Інституту стратегічних досліджень Австрійської академії оборони Х. Магенхаймер стверджував, що з літа 1940 р. радянське керівництво розробляло плани військових дій з Німеччиною, серед яких 3 були наступальними і тільки один оборонний. Напередодні Другої світової війни радянські збройні сили налічували 4,9 млн. чол., 14,5 тис. танків, 15,8 тис. літаків. 12 лютого 1941 р. було введено в дію мобілізаційний план, який неминуче вів до початку війни. Переважна більшість військових частин збройних сил СРСР передислоковувалася в Західні регіони (16 армій), решта 7 армій знаходилися на марші. В промові 5 травня 1941 р. перед випускниками Військової академії ім. Фрунзе Сталін проголосив про перехід до стратегії наступу. Війну планувалося вести привентивними ударами на території ворога. Головне політичне управління збройних сил СРСР отримало вказівку морально-психологічно підготувати військовослужбовців до війни з Німеччиною [7, с. 127]. Втім Гітлер випередив СРСР. Після перемоги Радянського Союзу у Другій світовій війні створилася світова система соціалізму, розпочалася «холодна війна» із світовою системою капіталізму.

У середині 50-х років Сталін виконав своє завдання, соціалістична система відбулася. Люди вірили, що живуть в найщасливішій країні світу. Зростав вал економічних інновацій, збільшувалися темпи промислового виробництва. Найкращі інтелектуали Заходу сперечалися не про те, переможе СРСР Америку чи ні, а про те, як скоро це відбудеться [3, с. 294]. Після смерті Сталіна країна ще довгий час розвивалась

і вдосконалювалась. Однак нові ідеї вже не завжди знаходили собі відповідне духовне та матеріальне забезпечення. Росія проекту СРСР досягла своєї техногенної та військової переваги, але у ній не знайшлося ані інтелектуального, ані містичного потенціалу для того, щоб вона прогресувала далі. Ідея побудови комуністичного Раю вимагала перегляду. Однак перемога СРСР у Великій Вітчизняній війні підсилила віру радянського керівництва в універсальність силового засобу щодо вирішення проблем експансії соціалізму у світі. Влітку 1961 р. в СРСР була прийнята стратегія досягнення переваги ідей соціалізму в країнах «третього світу» [7, с. 58]. Об'єктом політики радянської імперії стає Південно-Східна Азія, Близький і Середній Схід, Африка, Центральна Америка. Це була політика поширення радянського експансіонізму. Ставилось завдання не поступатися військовою потужністю відносно будь-якої комбінації держав-супротивників. Жодна країна у світі не ставила перед собою такого амбіціозного і самознищувального завдання [7, с. 64]. До того ж території, захоплені СРСР після Другої світової війни, та військові бази Союзу, які були розміщені в Німеччині, Польщі, Угорщині, Чехії та Прибалтиці, виявилися обтяжливим тягарем для радянської економіки. З 1980 року значні сили спрямовувалися на війну в Афганістані. Військова присутність СРСР у світі посилювалася, з'являлися військові бази на Кубі, в Нікарагуа, у Фінляндії, Сомалі, Анголі, В'єтнамі, Сирії, Ємені, Ефіопії, Єгипті, Лівії, Монголії, Північній Кореї [8, с. 13].

Відчувалося, що Червона імперія – СРСР втрачає себе. Один з послідовників Сталіна, Голова Ради міністрів СРСР О. Косигін, розуміючи це, намагався надати країні «нове дихання», перевести її економіку на рейки технологічного самовдосконалення. Завдяки власне його діяльності СРСР зробив ще один потужний ривок у авіабудівництві, автомобілебудуванні, розвитку різних галузей промисловості тощо. Однак ці кроки вже не спиралися на енергетику і дух творення. Нова партійна верхівка на чолі з Л. Брежневим не шукала способів перебудови суспільства, а дбала про шляхи збільшення терміну перебування при владі.

Величезні запаси нафти, які було знайдені в 1967 р., наповнили державну скарбницю валютою, реформи Косигіна нехтувалися. Робилася ставка на продаж енергоносіїв на Захід в обмін на одяг, дорогу косметику, продукти харчування тощо. Країна починає «проїдати» свої гроші. Партійна еліта вже не спроможна була дати новий цивілізований проект, спрямувати зусилля народу на творчу працю. За образним висловлюванням В. Федотової влада втратила контроль над соціальними процесами у країні, відійшла від необхідності їх контролювати, зіткнулася із ситуацією невизначеності, втратила стратегічну мету суспільного розвитку. Гасла влади розвиненого соціалізму вже не відповідали інтересам людей, а перетворилися на формальну вказівку згори [9, с. 18]. Здорові здобутки сталінської доби остаточно зникли. Між владою і суспільством виникає цілий клас партійних торговців-розподільників. Громадська думка не підтримує ідеї комунізму. Люди хотіли менше працювати, але мати все. Праця стала своєрідним крутіством, коли треба було не працювати, а «крутитися». Мистецтво комерціалізувалося, моральність знизилась, настав час суцільної «халяви» [3, с. 305].

У 1982 р. помер Л. Брежнев. Всі розуміли, що далі так жити неможливо. Але краще всіх це розумів наступник Брежнева – Юрій Андропов. Він зібрав титанічні зусилля і створив паралельний існуючому – технологічний світ, який, на його думку, спроможний був перетворити застиглу реальність. Без зусиль Андропова Росія не мала б ніяких шансів на своє відродження. Російський проект нової цивілізації почали переробляти на кшталт західної технологічної матриці, типу симбіозу, який би єдино міг бути життєспроможним в умовах економічної і політичної перемоги Заходу. Це була модна у 70-х роках ідея конвергенції. За вказівкою Андропова засоби масової

інформації робили вигляд, що СРСР є найбільш потужною ніж насправді країною. Андропов намагався інтегрувати СРСР на вигідних умовах у Захід. Ключовим моментом політики Андропова була економічна модернізація СРСР. Це був план створення Країни Суперкорпорації. Смерть Андропова у 1984 р. перервала експеримент таємного плану злиття СРСР і Заходу.

Згодом з'явилися інші ініціатори національного піднесення країни. Так, П. Бакалін – міністр праці 1986 – 1988 рр., використовуючи висновки Чайнова, Кондратьєва та інших вчених про кооперативні принципи існування економічних основ селянства та цикли розвитку суспільства, висунув власну ідею модернізації СРСР. На перше місце він поставив національний проект розвитку. Змістом його було створення общини як основи господарювання. Ставились вимоги, що в умовах економічного занепаду необхідно заощаджувати, менше витратити, економити, більше накопичувати. Соборність політичної системи СРСР, підтримувалась багатоманітною економікою. Поширювалась мета зробити працю артільною, пропонувалось створення сприятливих умов для праці і відпочинку.

Проект, який висунув доктор Вей, мав на меті створення Банку реконструкції та економічного розвитку СРСР. У ньому взяти участь погодились 15 найпотужніших банків світу. Гарантом такого проекту повинен був бути золотий запас СРСР. Це була спроба об'єднати економіку Європи і СРСР проти Сполучених Штатів, але Горбачов вже віддав наказ продати золотий запас СРСР (2 тис. тон) [3, с. 356].

Спроба утворення Арабо-Радянської торгівельної палати, запропонована Д. Витте, теж закінчилася невдачею. Потім була ідея Нормана Спінрада: спроба створення державного концерну АНТ – матриці економічного майбутнього Росії, яка теж була невдалою.

Висуванці Ю. Андропова – М. Горбачов, Е. Шеварнадзе, Г. Алієв повинні були як політики прозахідної орієнтації перетворити червону імперію в єдиний світ Західної цивілізації. Втім вони забули, що Андропов не встиг загнати Захід у безвихідь гонки озброєнь. Ось чому М. Горбачову так і не вдалося вигідно «здатися» Заходу. В умовах мовчазної згоди партійної верхівки він і знищив СРСР. М. Горбачов висунув ідею глобальної угоди між Заходом і Сходом, хоча намагався впровадити її тільки між елітою СРСР і реальними господарями Заходу. Це була спроба входження країни в «золотий мільярд» світу. В обмін на це Горбачов зобов'язався знищити ідеї комунізму спочатку поза межами СРСР, а потім і власне в СРСР. Це був вже новий план і впроваджувався він за редакцією Римського клубу А. Печчеї. Реалізовували його окрім Горбачова Г. Шахназаров, І. Фролов, Е. Гайдар та А. Яковлев [3, с. 327]. Власне вони створили філософію «загальноєвропейського будинку», міф про «загальнолюдські цінності», стратегію «світового співробітництва» та «єдиної планетарної» відповідальності. Це був крок до самознищення країни, до відмови від проекту національного відтворення її могутності.

Б. Єльцин, який прийшов на зміну Горбачову, не об'єднував, а дробив країну, не заощаджував її багатства, а розбазарював їх, що ослабляло державу. Як наслідок вже у 1991 р. СРСР перестав існувати. На його уламках виникають нові самостійні держави: Україна, Білорусь, Молдова тощо, з'являється власне Росія. У 1992 р. розпочався процес депопуляції, який, якщо його не зупинити, приведе до того, що до 2050 р. (за прогнозами спеціалістів) світ забуде про те, що росіяни в Росії колись були, а протягом наступних 100 – 120 років вони можуть зникнути, бо рівень смертності в країні продовжує перевищувати народжуваність [10, с. 147].

Підсумовуючи сказане можна зробити висновок про те, що російська національна ідея радянського періоду була спробою відновлення ідеї Російської імперії в нових історичних умовах. Вона мала певний успіх і супроводжувалась надією побудувати комуністичне майбутнє. Втім партійна верхівка в СРСР не спроможна була здійснити перетворення на засадах нових технологій, не врахувала глобальних змін, які відбулися у світі. Відірвана від народу еліта КПРС захопилася власними інтересами і виявилася неспроможною керувати країною. Внаслідок цього Росія вкотре зазнала поразки і сьогодні змушена шукати шляхи свого порятунку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лысенко Н. Наша цель – создание великой империи // Наш современник. – 1992. – № 9. – С. 122-130.
2. Нилус С. Близ есть, при дверех. – Переиздание Спасопреображенского Мгарского монастыря, 2000. – 382 с.
3. Калашников М. Третий проект. Погружение: Книга-расследование / М.Калашников, С.Кугушев. – М.: АСТ Астрель, 2006. – 766 с.
4. Ленин В. Итоги дискуссии о самоопределении // ПСС. – Т. 30.
5. Ленин В. О праве наций на самоопределение // ПСС. – Т. 25.
6. Каньгин Ю. Сталинизм в XX веке: Ист. публ. исслед. – К.: МАУП, 2004. – 536 с.
7. Семенов В. О перспективах человека в XXI столетии // Вопросы философии. – 2005. – № 9. – С. 26-37.
8. Жеребецкий Е. Кінець імперії // Універсам. – 2003. – № 1. – С. 5-17.
9. Федотова В. Факторы ценностных изменений // Вопросы философии. – 2005. – № 11. – С. 3-24.
10. Берштам М. Сколько жить русскому народу // Москва. – 1990. – № 5. – С. 134-154.
11. Калашников М. Третий проект. Спецназ Всевышнего: Книга-расследование / М. Калашников, С. Кугушев. – М.: АСТ Астрель, 2007. – 1134 с.
12. Кардамонов О. Глобализация и символическая власть // Вопросы философии. – 2005. – № 5. – С. 47-56.

Н.В. Сергеев, З.П. Росинская

Российская национальная идея советского периода: на материалах русских источников

В статье идет речь об эволюции идеи Российской империи и ее функционирования в новых исторических условиях в СССР.

M.W. Serheyev, Z.P. Rosinska

The Russian National Idea: the Soviet Period

In the article is done about features and evolution of Russian Empire idea in new conditions of its functioning.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2008.